

ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΝΕΟΤΗΤΑΣ

ΕΥΓΕΝΙΑ ΜΠΟΥΡΝΑΒΑ: Ένα τοπικό
παράδειγμα δημογραφικής
οικονομικής και κοινωνικής τύχης
της νεότητας:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ
ΡΑΨΑΝΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Η Ραψάνη είναι ένα ορεινό χωριό που ανήκει διοικητικά στην επαρχία Τυρνάβου. Τη συναντάμε σε δέκα χιλιόμετρα από την εθνική οδό Λαρίσης—Θεσσαλονίκης στο ύψος της κοιλάδας των Τεμπών και σε υψόμετρο 500μ πάνω στον Όλυμπο. Παλιό κεφαλοχώρι (πρωτεύουσα του Δήμου Ολύμπου από το 1881 ως το 1912) με 2142 κατοίκους το 1907 μένει μέχρι το 1940 ένα σημαντικό χωριό με 2427 κατοίκους.

Η βασική παραγωγή του χωριού ήδη από τον 19ο αιώνα μέχρι το 1940 είναι το κρασί και τα κουκούλια.

Η έρευνα που θα επιχειρήσω για τη νεολαία αυτού του χωριού βρίσκεται ακόμα στην αρχή της. Έτσι θα παρουσιάσουμε εδώ απλά μόνο τις πηγές μας και μερικές υποθέσεις εργασίας που μπορούσαμε να κάνουμε χάρη σε άλλη έρευνα που κάνουμε στον ίδιο χώρο και πλησιάζει στο τέλος της.

Για την πραγματοποίηση της μελέτης αυτής θα χρησιμοποιήσουμε την προφορική ιστορία αλλά κυρίως ιστορικά ντοκουμέντα.

Γι'αυτά τα τελευταία σκοπεύουμε να χρησιμοποιήσουμε τα εξής:

— Τις ληξιαρχικές πράξεις (γάμου, γεννήσεως, θανάτου) που υπάρχουν στην κοινότητα της Ραψάνης μετά το 1929.

— Το Δημοτολόγιο που φτιάχτηκε το 1954 και ενημερώνεται μέχρι και σήμερα.

— Συμβολαιογραφικές πράξεις και ιδιαίτερα τα προικοσύμφωνα που βρίσκονται σήμερα στο συμβολαιογραφείο του Πυργετού.

— Τα προσωπικά ανέκδοτα ημερολόγια δύο Ραψανιωτών.

Το πρώτο αφορά την περίοδο 1907—1914 και

Το δεύτερο “ημερολόγιο εργασίας” αφορά ολόκληρη τη χρονιά του 1933 και τη μισή του '34.

— Τα μαθητολόγια του 1949—50 (όλα τα προηγούμενα έχουν καεί το '48 με τα γεγονότα του εμφυλίου).

Και τέλος

— Τα λογιστικά βιβλία του πιο σημαντικού μπακάλη του χωριού— “ημερολόγια” και “καθολικά” όπου φαίνεται ότι τα παιδιά με τα έσοδα από την εργασία συμμετέχουν στην εξόφληση των χρεών των οικογενειών — πελατών.

Μ'αυτά τα ιστορικά ντοκουμέντα θα προσπαθήσουμε να πραγματώσουμε μια έρευνα—μονογραφία για το πρώτο μισό του αιώνα μας.

Και πρώτα για την δημογραφική μελέτη: Χρησιμοποιήσαμε τις ληξιαρχικές πράξεις και το δημοτολόγιο. Στη διάρκεια της περιόδου 1929—1950 βρήκαμε 332 γάμους, αλλά συμπληρώσαμε μόνο 295 δελτία αποκατάστασης οικογενειών γιατί εκτός από την ληξιαρχική πράξη γάμου κανένα άλλο στοιχείο δεν μας πιστοποιεί ότι τα υπόλοιπα 47 ζευγάρια συνέχισαν να μένουν στη Ραψάνη μετά την τελετή του γάμου.

Μερικά από τα στατιστικά αποτελέσματα στην ιστορική δημογραφία είναι

τα εξής:

Η μέση ηλικία είναι σχετικά προχωρημένη: 31, 14 χρόνια για τους άνδρες και 25, 66 για τις γυναίκες. Εξ άλλου μπορούμε να πούμε μ' αυτήν την ευκαιρία ότι το φαινόμενο δεν είναι συνειδητό μέσα στην χωριανή νοοτροπία. Όταν ρωτήσαμε τους ντόπιους "Σε τι ηλικία παντρεύονται;", οι περισσότεροι απάντησαν ότι παντρεύονταν οπωσδήποτε μόλις έφταναν τα 25 χρόνια.

Στην πραγματικότητα είμαστε σε μια αγροτική κοινωνία όπου ο παράγοντας της μεταβίβασης της περιουσίας και ιδίως της προίκας, καθυστερεί την δημιουργία ζευγαριού. Η μέση ηλικία γάμου χαμηλώνει μόνο με την ατομική εργασία οπότε δίνεται σχετική ελευθερία στην εκλογή συζύγου ιδίως στις γυναίκες.

Η πολιτιστική συμπεριφορά και οι οικονομικές ανάγκες εξηγούν εν μέρει αυτή την προχωρημένη ηλικία γάμου. Είναι κοινωνική πρακτική ένας άνδρας να παντρεύεται, αφού παντρευτούν πρώτα οι αδερφές του. Αρκετοί αναγκάζονται να ξενιτευθούν για να συγκεντρώσουν προίκα για τις αδερφές τους. Παρ' όλα

αυτά έχουμε 14 περιπτώσεις όπου ο σύζυγος είναι πιο νέος από τη νύφη. Η μέση διαφορά ηλικίας ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες είναι 20 και 29 ετών. Σημειώνουμε ότι δεν βρίσκουμε άνδρα παντρεμένο νεότερο από 20 και γυναίκα μεγαλύτερη από 44.

Για την περίοδο 1929-1950 ψάξαμε όλα τα προικοσύμφωνα και βρήκαμε μόνο 32: πρόκειται για το 9,6% μόνο των γάμων που τελέστηκαν, που σημαίνει ότι αυτή η πρακτική είχε μάλλον ιδιαίτερο και περιορισμένο χαρακτήρα. Αφορά σε σπίτια, μαγαζιά, αγρούς, βοσκοτόπια, αμπέλια, κήπους με μωρεόδενδρα, ζώα. Μόνο μια φορά γίνεται λόγος για χρήματα: μέλλων σύζυγος υπόδηματοποιός.

Έχουμε επίσης να παρατηρήσουμε ότι τα μισά προικοσύμφωνα γίνανε από γυναίκες, είτε για τα κορίτσια τους (12 περιπτώσεις), είτε για ανιψιές ή εγγονές.

Στις 12 πρώτες περιπτώσεις, οι 10 γυναίκες είναι χήρες: μήπως μπορούμε να υποθέσουμε ότι η σύνταξη συμβολαίου με την παρουσία τρίτου προσώπου φαίνεται απαραίτητη όταν η πατρική εξουσία

είναι απούσα;

Ας περάσουμε όμως στις γεννήσεις.

Ο μέσος αριθμός παιδιών κατά ζευγάρι στην ίδια περίοδο (1929–1950) είναι 3, 18 παιδιά. Ειδικότερα παρατηρούμε ότι υπάρχει μεγάλη αύξηση των οικογενειών που έχουν 2–4 παιδιά: στη δεκαετία του '40 αντιπροσωπεύουν το 76% ενώ σ' αυτή του, '30 έφταναν μόνο το 61,3%. Οι πολυπληθείς δηλαδή οικογένειες με περισσότερα από 5 παιδιά τείνουν να εξαφανιστούν στο τέλος του πρώτου μισού του αιώνα μας. Εδώ ο 2ος παγκόσμιος πόλεμος και στη συνέχεια ο εμφύλιος έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη δημογραφική συμπεριφορά όλου του αγροτικού κόσμου.

Τέλος στο σύνολο των γεννήσεων αυτής της περιόδου —που είναι 713— καταγράψαμε 43 θανάτους σε ηλικία κάτω του ενός έτους. Η αιτία θανάτου διαπιστώνεται από γιατρό και σημειώνεται στη ληξιαρχική πράξη θανάτου: πρόκειται για αρρώστιες του αναπνευστικού συστήματος, εντερίτιδα, μηνιγγίτιδα, γρίπη, ατροφία.

Ας δοκιμάσουμε τώρα να παρακολου-

θήσουμε τα παιδιά που επιζούνε. Βασικό χαρακτηριστικό της κοινωνίας στην οποία ζούμε είναι η συνύπαρξη των 3 γενιών κάτω από την ίδια στέγη.

Για τη μόρφωσή τους η προφορική ιστορία μας λέει ότι πηγαίνανε όλα στο δημοτικό σχολείο. Ελπίζουμε η εξέταση των μαθητολογίων, έστω από το 1949 και για μερικά χρόνια στη συνέχεια, να απαντήσει της παρακολούθησης ή μη του συνόλου ή έστω της πλειοψηφίας των παιδιών της Ραψάνης. Στο Σχολαρχείο που λειτούργησε από το 1881 μέχρι τις αρχές της 10ετίας του 1930 φοιτούσε μια μειοψηφία αυτών των νέων. Για το 1917–10, η προφορική πάντα ιστορία μας μιλάει για 16 μαθητές από τους οποίους οι μισοί ήταν από τα γύρω χωριά.

Ας περάσουμε τώρα στον κοινωνικό–οικονομικό ρόλο των παιδιών μέσα στην οικογένεια. Πέρα από το γεγονός ότι δουλεύανε κορίτσια και αγόρια σ' αμπέλια της οικογένειάς τους, δουλεύανε και μεροκάματο και σε ξένους αγρούς. Υπενθυμίζουμε εδώ ότι το παιδικό και το γυναικείο ημερομίσθιο ισοδυναμούσε με το 1/2 του ανδρικού. Για την συμμετο-

χή στην εξόφληση των οικογενειακών χρεών τα κιτάπια του μπακάλη, είναι διαφωτιστικά όσον αφορά την περίοδο 1906—1936.

Στα πλαίσια μιας έρευνας στην οικονομική ιστορία καταφύγαμε στη λύση της πληροφορικής, όπου πήραμε ήδη τα πρώτα αποτελέσματα: Πρόκειται για στατιστική ανάλυση των τρόπων με τους οποίους ξοφλούσαν οι οικογένειες τον έμπορα—μπακάλη.

Ανάμεσα στους διάφορους τρόπους η εργασία αντιπροσωπεύει το 15 ως 40% του ποσού που συνολικά κατάβαλε κάθε οικογένεια προς ξεχρέωση της. Αν προσθέσουμε σ' αυτό το στοιχείο το γεγονός της συνύπαρξης των 3 γενιών καθώς και την προχωρημένη ηλικία γάμου καταλαβαίνουμε ότι τα εργατικά χέρια των νέων παίζανε σπουδαίο ρόλο στην οικονομία της κάθε οικογένειας. Ας σημειωθεί ότι η παραγωγή κουκουλιών περνούσε βασικά από τα χέρια των μητέρων και των κοριτσιών για 5 περίπου μήνες. Με τα έσοδα από τα κουκούλια εξοφλούσαν σε ποσοστό 5 ως 30% τα οικογενειακά χρέη στον μπακάλη, αλλά και πέρα από αυτό αγοραζόταν το χρονιάτικο σιτάρι ή ένα μέρος της προίκας. Φτάνουμε έτσι να φανταστούμε μια νεολαία να συμμετέχει ενεργά και άμεσα στην παραγωγή άμεσα μετά το δημοτικό σχολείο. Πάντα λοιπόν μέσα στα πλαίσια της κοινωνικο—οικονομικής μελέτης για τη νεολαία θα εξετάσουμε και τα 2 ανέκδοτα ημερολόγια.

Το πρώτο που αφορά την περίοδο 1907—1914 πρόκειται για ημερολόγιο που αρχίζει να κρατιέται μετά το θάνατο του πατέρα και ο νέος σαν μεγαλύτερος γυιός παίρνει στα χέρια την οικονομική διαχείριση του σπιτιού σε ηλικία 24 ετών. Έτσι βρίσκουμε καταγραφές οικονομικών στοιχείων όπως: τα έξοδα για την αγορά κουκουλόσπορου αλλά και την χρονιάτικη παραγωγή κουκουλιών καθώς και τους χώρους (δωμάτια) που χρησιμοποιούνταν γι' αυτόν το σκοπό,

καταγράφονται επίσης τα έξοδα για την καλλιέργεια αμπελιών (π.χ. τα μεροκάματα της χρονιάς) και η απόδοσή τους.

Τέλος βρίσκουμε τα προσωπικά έξοδα του νέου στο καφενείο για κάθε μήνα, στοιχείο κοινωνικό συγχρόνως μια και μπορούμε να δούμε τη συχνότητα των ημερών, δηλαδή που αφιέρωνε ένας μέρος του ελεύθερου χρόνου. Απλές πληροφορίες κοινωνιολογικού τύπου είναι η συστηματική αναφορά στην αλληλογραφία του με νέους Ραφανιώτες που ξενιτεύτηκαν στην Αμερική. Το ημερολόγιο κλείνει με τα έξοδα αρραβώνων και γάμου, στοιχεία ιδιαίτερα ενδιαφέροντα μια και καταγράφεται λεπτομερώς η φύση των εξόδων (δώρα, κεράσματα, κλπ).

Το δεύτερο ανέκδοτο "ημερολόγιο εργασίας" αφορά το 1933 και το μισό του 1934. Εδώ ο συγγραφέας του είναι 20 χρόνων. Η τέχνη του είναι αυτή του μαραγκού αλλά δουλεύει και ως αγροτικός εργάτης στ' αμπέλια ή και αγωγέας. Μπορούμε να τον παρακολουθήσουμε μέρα με τη μέρα. Αναφέρει αν δούλευε, το είδος της δουλειάς και τον τόπο. Αλλιώς γράφει "εκαθόμουν". Τις περισσότερες φορές πόρκείται για τις αργίες. Σπάνια "πήγα βόλτα". Έτσι μπορούμε να δούμε την κινητικότητα ελεύθερου χρόνου — χρόνου εργασίας μέσα στο έτος.

Τελειώνοντας θα ήθελα να πω πως η παρουσίαση των πηγών καθώς και οι υποθέσεις εργασίας που κάναμε για την νεολαία της Ραψάνης τέθηκαν με τρόπο αποσπασματικό και κάθετο. Ελπίζουμε η παραπέρα επεξεργασία όλων αυτών των στοιχείων να μας επιτρέψει την αποκατάσταση της εικόνας της νεολαίας μέσα στο χρόνο, αλλά και τον χώρο που η αγροτική κοινωνία της Ραψάνης πάλευε για την επιβίωση. Και ίσως έτσι καταφέρουμε να απαντήσουμε στο ερώτημα γιατί οι νέοι Ραφανιώτες φεύγουν συνέχεια από το χωριό.